

ZBORNİK

**18. mednarodne konference
KORENINE SLOVENOV IN EVROPEJCEV**

PROCEEDINGS

**of the 18th International Topical Conference
ORIGIN OF SLOVENES AND EUROPEANS**

Ljubljana, 4. junij 2021
Ljubljana, June 4th, 2021

Založba PROMIN

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

930.2:003.071(082)
811(082)

MEDNARODNA konferenca Korenine Slovenov in Evropejcev (18 ; 2021 ; Ljubljana)
Zbornik 18. mednarodne konference Korenine Slovenov in Evropejcev : Ljubljana, 4.
junij 2021 = Proceedings of the 18th International Topical Conference Origin of Slovenes
and Europeans : Ljubljana, June 4th, 2021 / [urednik Marko Hrovat].
- Domžale : Promin, 2022

ISBN 978-961-94709-4-7
COBISS.SI-ID 115071235

Kazalo

Contents

<i>Yuriy Myskiv</i>	
A NEW METHODOLOGY IN DETERMINING THE NAMES OF CELTIC TRIBES	7
<i>Giancarlo T. Tomezzoli, Reinhardt S. Stein</i>	
THE PLISKA INSCRIPTION	32
<i>Simon Prosen</i>	
KOSEZI	41
<i>Gina Pigozzo Bernardi</i>	
THE STELE OF MOUNTAIN PORE	61
<i>Marko Hrovat</i>	
DOLENCE - SVETOVNA VOJNA V ANTIKI	66
<i>Marko Hrovat</i>	
KLJOSOV VIDIK BITKE PRI DOLENCAH	87
<i>Milenko Zailac</i>	
PRINCIPAL OF DUALITY AND SYMMETRY APPLIED ON THE ETRUSCAN INSCRIPTIONS DECIPHERMENT	97
<i>Adelina Pahor</i>	
GLAGOLICA IN GLAGOLJAŠI V SLOVENSKI ISTRI IN NA SLOVENSKEM.	123
<i>Reinhardt S. Stein, Giancarlo T. Tomezzoli</i>	
THE INSCRIPTION NR. 6858 FROM KJOLMEN (BULGARIA)	151
<i>Marko Hrovat</i>	
HOMO SAPIENS V SOJU RESNICE	161

Adelina Pahor

GLAGOLICA IN GLAGOLJAŠI V SLOVENSKI ISTRI IN NA SLOVENSKEM

Abstract

The Glagolitic alphabet and Glagolitic rite are part of our history, which modernity seeks to bury into oblivion: few historical textbooks mention it, collective memory no longer perceives it. Nevertheless, it is the proof of the literacy of Slavs who had their own handwriting and were even allowed to worship in their own language from the 9th century onwards; until 1967, this was an exception to the three prescribed sacred languages: Greek, Latin and Hebrew. Written Glagolitic remains are scattered throughout the Slovenian territory; the glagolitic alphabet was also used by higher ecclesiastical and secular classes. The Glagolitic priests of the Franciscan third order operating in the Slovenian Istria, though often uneducated and second-class priests in the eyes of the rest of the clergy, were enlighteners and pastors not only in religious matters but also in human ones. The present record is an attempt at a rounded picture of the origin and extinction of the Glagolitic movement, without descending into the development of the Glagolitic script or texts.

Glagolica

Ime glagolica izhaja iz staroslovenske besede „glagolati“ - govoriti; velja za prvo pisavo, ki je bila prirejena glasovnemu sestavu starocerkvene slovenščine.¹

Glagolsko abecedo sestavlja 38 grafemov. Vsaka glagolska črka ima svoje ime; izgovorjava običajno ustreza prvi črki v imenu. Glagolica se je uporabljala celih 1000 let in se je spreminjala od prvotne zaobljene v oglato obliko - tiskana oblika. Ta se je uporabljala v uradnih dokumentih, za zasebne zapise so se uporabljale pisane črke - kurzivna oblika. Glagolske črke so predstavljale tudi števila.

¹ Najstarejši knjižni jezik Slovenov, v 9. stoletju sta jo utemeljila Ciril in Metod.

Primerjalne pisave

† Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
 Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
 Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
 Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
 Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ

okrogla glagolica

† Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
 Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
 Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
 Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
 Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ

oglata glagolica

Αα Ββ Γγ Δδ
 Εε Ζζ Ηη Θθ
 Ιι Κκ Λλ Μμ
 Νν Ξξ Οο Ππ
 Ρρ Σσ Ττ Υυ
 Φφ Χχ Ψψ Ωω

grška abeceda

Glagolska abeceda – azbuka

ime črke (oznaka)	izgovorjava	številski vrednost	različne oblike (razvoj črke)	ime črke (oznaka)	izgovorjava	številski vrednost	različne oblike (razvoj črke)
az	a	1	† † † † †	shvo	s	200	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
buki	b	2	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	tvijo	t	300	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
vedi	v	3	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	uk	u	400	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
glagoli	g	4	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	frit	f	500	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
dobro	d	5	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	her	h	600	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
jes	e (je)	6	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	ot (ö)	o	700	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
živete	ž	7	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	šta	št (šč)	800	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
dzelo	dz	8	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	ci	c	900	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
zemlja	z	9	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	črv	č	1000	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
iže	i	10	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	ša	š		Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
i	i	20	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	jer" (b)			Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
djerv	dj	30	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	jeri (y)	i		Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
kako	k	40	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	jer' (b)			Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
ljudje	l	50	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	jat (ë)	ja (je)		Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
mislite	m	60	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	ju	ju		Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
naš	n	70	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	jens	je ⁿ (e ⁿ)		Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
on	o	80	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	ons	o ⁿ		Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
pokoj	p	90	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	jons	jo ⁿ		Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
reci	r	100	Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ	ižica	i		Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ

Preglednica 1: Azbuka - ime črke, izgovorjava, številski vrednost, razvoj grafema.^[43]

Glagolico je zaradi zapletenosti že v 9. stoletju zamenjala cirilica in izpodrivala latinica, ohranila se je predvsem v Istri in Dalmaciji, kjer se je duhovščina šolala v glagolici.

Zgodovinsko ozadje nastanka glagolice, brata Ciril in Metod, »črke sv. Hieronima«

Leta 862 je moravski knez Rastislav prosil bizantinskega cesarja, naj mu pošlje misijonarje, ki poznajo staroslovenski jezik.² Meniha iz Soluna, brata Ciril in Metod sta se odzvala knezovemu pozivu in l. 864 prišla širit krščansko vero v Velikomoravsko kneževino in Spodnjo Panonijo. Obvladala sta slovenščino, mati je bila domnevno Slovenka, oče Grk.^[28 str.1]

Slika 1:
Brata Konstantin / Ciril
(ok. 825–869) in Mihael /
Metod (826 –885).

Ciril je za potrebe bogoslužja v staroslovenski jezik iz grščine prevedel glavna biblična besedila in bogoslužne knjige ter jih zapisal v glagolici; bogoslužne knjige v slovenskem jeziku je potrdil papež Hadrijan II. (l. 867). Papež je posvečene glagolske knjige postavil na oltar cerkve sv. Marije pri jaslicah (Fatne), opravljenih je bilo več posvetitev v duhovnike, sledilo je prvo priznano glagolsko bogoslužje.

Z uvajanjem slovenskega bogoslužja sta Ciril in Metod prišla v spor s frankovsko duhovščino, ki je zagovarjala teorijo, po kateri je bilo v bogoslužju dovoljeno uporabljati le tri svete jezike – grščino, latinščino in hebrejščino. L. 869 sta brata odpotovala v Rim, kjer sta se morala zagovarjati pred papežem. Ciril je ostal v Rimu, kjer je vstopil v grški samostan in prevzel redovno ime Ciril, ter še istega leta umrl.

Metoda so bavarski škofje pod obtožbo, da ni pravoveren, zaprli na Bavarskem (870 – 873), njegova liturgija je bila prepovedana vse do l. 880. Metod se je moral zagovarjati pri papežu, ki je po potrditvi pravovernosti ponovno dovolil bogoslužje v slovenskem jeziku (slavne besede Janeza VIII.: „*Literas sclaviniscas laudamus.*“). Kasneje je Metod prevajal iz grščine različna bogoslužna besedila, med najpomembnejšimi prevodi so bile knjige Stare zaveze.

2 Tolaj je cesar Mihael (bizantinski cesar Mihael III.) rekel filozofu: »Vzemi svojega brata Metoda pa pojdi. Vidva sta namreč Solunčana, a Solunčani vsi čisto slovensko govore.«^[1 str.23]

Po Metodovi smrti je bila glagolska liturgija na Moravskem zopet prepovedana, učenci izgnani; zatekli so se v Bolgarijo, Raško, Istro in na Kvarner, pozneje tudi v Rusijo.

V latinskih in italijanskih virih se večkrat omenjajo »črke sv. Hieronima« namesto glagolice. Razširjeno je mnenje, da so v borbi za zakonitost glagolice in slovenskega bogoslužja, glagoljaši od 13. stoletja dalje začeli pripisovati odkritje glagolice sv. Hieronimu, enemu izmed štirih velikih cerkvenih učiteljev.^[7 str.103]

Slika 2:

Sv. Hieronim (ok. 345 – 429),
rojen v naših krajih,
prevedel Sveto pismo
znano kot »Vulgata«.

V pisnih virih se omenja obstoj starejše pisave – bukvice in posledično se postavlja vprašanje, ali ni Ciril uporabil to pisavo in jo revidiral.

Anton T. Linhart je glede izvora pisave zapisal kot najbolj verjetno teorijo to, da je skupno deblo Slovenov uporabljalo slikovno pisavo.^[15 str.292-3] Bukvica ali glagolska abeceda je nastala med Slovenci tokraj Donave. Pod vplivom grške abecede so namesto težavnih hieroglifov začeli slikati znamenja za posamezne glasove. Vsaka pismenka je hkrati označevala tudi kak predmet, zato so jih imenovali govoreče, tj. glagolske črke. List, na katerega so slikali svoja znamenja, so imenovali bukvice. »Najbrž je torej nastala glagolska abeceda v 2. polovici petega ali 1. polovici šestega stoletja, ko je bil ves prostor od Donave do Jadrana, od Carigrada do središča Germanije preplavljen s Slovenci ... Veliko kasneje, šele v devetem stoletju, so grški misijonarji reformirali glagolsko abecedo ...«

Bogo Grafenauer zavrača Linhartovo teorijo o starosti pisanja pri Slovenci,^[16 str.399] ki postavi nastanek »glagolice v čas okrog leta 600« in pisavo bratov Cirila in Metoda kot njeno revidirano različico. Grafenauer povzema splošno sprejeto stališče slavistov sodobnikov, da je glagolica nastala v 9. stoletju. »Na Kranjskem je bila v 16. stol. glagolica v uporabi v Istri (že vsaj od 10. stol.), pri deželnih stanovih za dopisovanje s hrvaškimi častniki v postojankah Hrvaške krajine (med Savo in morjem) in pri duhovnikih glagoljaših, ki so prav v tem času krize katoliške cerkve bežali pred Turki na zahod in našli zaposlitev med Slovenci.« V tej izdaji (op.a.: Linhartov Poskus zgodovine iz l. 1981) je bila izpuščena tabela glagolske in cirilske abecede ker »z zgodovino Kranjske ali Karantanije nima posebno ozke zveze«.

Zanimiv je podatek iz Vramčeve »Kronike vsega« izdane l. 1578 v Ljubljani,^[36 str.24] kjer je za l. 429 vpis: »Sveti Hieronim, Doktor sloven, ovo vreme vmre v Betlehem devetdeset i jedno leto je bil star, ... vnoge knige dijačkom jezikom popisa i **Glagolsku knjigu** i Pismo on najde i spravi.«³

Slika 3:

Kronika vsega« iz leta 1578.

Še en zapis odpira vprašanja, namreč sporočilo bizantinskega cesarja Mihaela III. moravskemu knezu Rastislavu: »Bog, ki veleva, da bi vsakdo prišel k spoznanju resnice ... sedaj v naših časih je razodel črke vašega jezika, **česar prej ni bilo, temveč samo v prvih krščanskih časih**, da bi tudi vi bili prišteti k velikim narodom, ki slave boga v svojem jeziku... Zato smo ti poslali pobožnega in pravovernega moža, zelo izobraženega v knjigah, in filozofa, kateremu je Bog razodel črke vašega jezika.«^[1 str.21]

Glagoljaši v Kopru

Glagoljaši – tretjeredniki so bili člani Tretjega reda sv. Frančiška regularnih duhovnikov (T.O.R - Tertius ordo regularis Sancti Francisci, nastal l. 1447). Bogoslužje so obhajali v staroslovenskem cerkvenem jeziku, brali, pisali, poučevali in opravljali vse administrativne posle v glagolici.⁴

Na območju Zadra se je od srede 13. stoletja oblikovala kolonija menihov puščavnikov (heremitae penitentia), ki je postala matica tretjerednikov, okoli katere se je organizirala celotna redovna pokrajina.

3 Anton Vramec je bil rojen v Ormožu ali okolici, služboval je kot župnik, kanonik in arhidiakon v Brežicah, Varaždinu in Zagrebu. Vramca smatrajo Hrvati za hrvaškega zgodovinarja, Slovencem je relativno neznan.

4 Glagolsko bogoslužje so v omejenem obsegu negovali že meniški redovi bendediktincev in pavlinov.

Slika 4: Koper v 16. stoletju.

Istra je skupaj z Dalmacijo spadala v Istrsko - dalmatinsko provinco Beneške republike (1293 – 1797). Pod vplivom čeških vladarjev v 14. stoletju so glagoljaši dobili večji zagon, staroslovensko bogoslužje se je še bolj razširilo po naših krajih. V 15. stoletju so se tretjeredniki iz okolice Zadra začeli širiti na sever in l. 1467 ustanovili samostan v Kopru.

Slika 5: Najstarejši zemljevid Kopra

(Fino, 1619) s samostanom sv. Gregorja na skrajno levem zgornjem robu.

Koprski plemič Francesco de Spalatis je patru Martinu Novaku Zadraninu in bratom tretjerednikom podaril hišo v Bošadragi, ki je omogočila njihovo nastanitev pri Sv. Andreju, kasneje so postavili svojo cerkvico sv. Marije Magdalene.⁵ To cerkev so prepustili drugemu Frančiškovemu redu observantov. Koprski škof Blond jim je po naročilu papeža Klementa VII. l. 1530 priznal kanonski obstoj tretjega reda. Tretjeredniki so se preselili na južni del otoka in pridobili cerkev sv. Gregorja, v poslopju blizu cerkve pa uredili samostan.

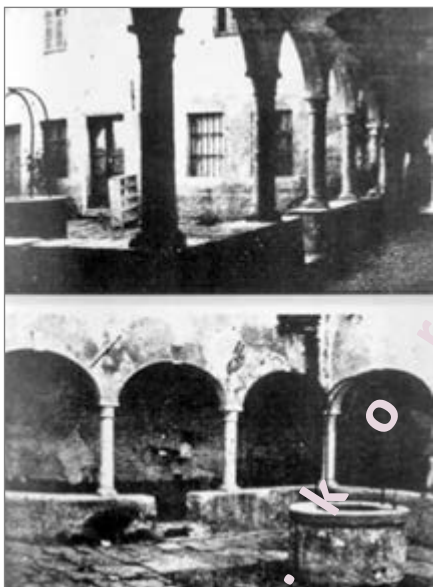
Koprski škof Morania je l. 1633 poročal v Rim, da ima »en samostan tretjega reda sv. Frančiška, ki je ilirskega jezika. Petnajst župnij na deželi ima duhovne pastirje, ki so vsi ubožni. Vse prebivavstvo

⁵ Oč staja zapis iz l. 1264, ki navaja, da je koprski škof dovolil frančiškanom zgraditi novo cerkev, ker je bila stara v slabem stanju.

je ilirskega jezika, in v tem jeziku se mašuje. Zato morajo duhovniki znati ta jezik, in samo domačini se ga nauče. So pa večinoma nevedni in malo sposobni za *duhovniško* pastirstvo.«^[25 str.486]

Koprski tretjeredniki, t.i. gregoriti, so oskrbovali meščane Kopra, dalmatinske in istrske galjote in podeželane. Skrbeli so za kaznjence in bolne v zaporih, spovedovali v bolnišnicah, obsojence in kmečko vojsko (černide).

Red je razpustil Napoleon I. 1806. Z ukinitvijo samostana v Kopru se je izgubila bogata pisna dediščina glagoljašev. Kar je ostalo od zapuščine, hrani Pokrajinski arhiv v Kopru, Državni arhiv v Trstu in Frančiškanski samostan sv. Ksaverija v Zagrebu.⁶ Samostan so v petdesetih letih prejšnjega stoletja podrli in na njegovem mestu zgradili stanovanjske stolpice. Na prisotnost glagoljašev pričata zadnji steber samostana na Belvederju in Glagoljaška ulica v Kopru.

Slika 6: Koper, edini glagoljaški samostan v Sloveniji pred l. 1953

Slika 7: Poslednji steber glagoljaškega samostana.

Glagoljaštvo se je v istrskem delu širilo iz dveh središč: iz Kopra in Božjega polja v bližini Vižinade, kjer so samostan zgradili l. 1536. Kasneje so se razvila močna središča glagoljaštva na Humu, Roču, Pazinu, otoku Krku, Beramu in drugod. V času turških vpadov v 15. in 16. stoletju so ljudje bežali pred Turki v Vojno krajino in Istro: z njimi so prihajali tudi glagoljaški duhovniki. Izhajali so iz preprostega ljudstva, »marsikateri je glagolal le zato, ker latinskega ni znal, pa so bili

⁶ Na Jugoslovanski akademiji v Zagrebu hranijo breviarij iz l. 1688 in misal iz l. 1706, v katerem je bil 26. maja 1734 vpisan zaznamek: »Ovo je misal S(veto)ga Gurgura u Kopru«.

med njimi tudi posamezni učeni ljudje.«^[25 str.411] Pred ustanovitvijo semenišč (pred Tridentinskim koncilom, 1545 - 1563) je bila namreč splošna praksa, da so župniki priučili primerne fanta in ga priporočili škofu v posvetitev. Prve glagolske zapise zasledimo že v drugi polovici 11. stoletja in v 12. stoletju (v naši bližini Hum, Roč). Pri širjenju glagolske knjižne kulture so s svojimi rokopisi odigrali veliko vlogo ravno Frančiškovi tretjeredniki (najlepši rokopisi izvirajo iz 14. stoletja). Iznajdba tiska je podprla glagolsko bogoslužje: l. 1483 je bil natisnjen prvi glagolski misal (prvi latinski misal natisnjen l. 1474). Glagolski liturgični jezik in pisava sta se uporabljala celo tisočletje: od 9. stoletja do konca 19. stoletja, ko je bilo glagolsko bogoslužje prepovedano.

Glagolica in glagoljaši v naših krajih

Benečani so jezik, ki so ga govorili Slovenci in Hrvati imenovali »ilirski«. Termin se pojavlja od 15. stoletja dalje. Koprski škof Morari v nekem poročilu iz l. 1633 piše, da bratje frančiškani tretjeredniki iz samostana sv. Gregorja v Kopru »cultivavano la lingua illirica« (negujejo ilirski jezik).

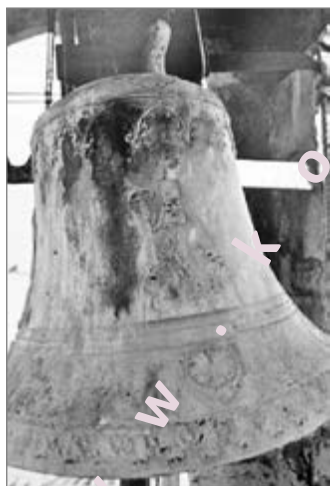
Slika 8: Zemljevid »Karta Istria olim Iapidia« (Blavio, 1663).

Benečani jezika Istranov in bogoslužja v glagolici niso preganjali: obstaja zapis beneškega grofa Foscarija (1450), ki ukazuje svojemu namestniku v Istri, naj spoštuje običaje, navade in pravice slovenskih prebivalcev koprskega okraja, ki »so si izbrali svojega načelnika in poglavarja Luko Muzca iz Podpečki«.⁷

⁷ »Koneštabel Lukež s Potpeca« je omenjen tudi v glagolskem napisu iz leta 1461 v taborski cerkvi v Hrastovljah.

Višja cerkvena oblast ni bila naklonjena glagolskemu bogoslužju. »Prav tako, kakor so za časa Cirila in Metoda slovansko bogoslužje preganjali nemški vojvode in škofje, so nanj pozneje vedno bolj pritiskali tudi predstavniki katoliške cerkve iz Rima, v najnovejšem času pa so se vanj zaganjali tudi italijanski iredentisti«, je zapisano v publikaciji ob razstavi Slovenci ob Jadranu.^[18 str.27]

Na Slovenskem je glagolica najprej prenehala tam, kjer so se uveljavile velike opatije z značilno zahodnjaško miselnostjo. Samostanske šole in Jezuiti, ki so v 17. stoletju prevzeli šolstvo, so podpirali latinščino in latinsko bogoslužje in s tem izrivali glagolsko bogoslužje. Skozi celotno zgodovino so se ponavljali spori med glagoljaškimi in latinskimi duhovniki. Glagoljaši so se sklicevali na uradno podeljene pravice uporabe slovenščine pri bogoslužju, vendar so jih „latini“ vztrajno napadali: koprski škof Stella je l. 1565 ostro prepovedal brati mašo v slovenskem jeziku župniku Mihaelu iz Krkavč; koprski škof Rusca je l. 1623 poročal dunajskemu nunciju: »V krajih, kjer prebivajo Slovani, so nekateri duhovniki tega naroda in jezika, ki bero sv. mašo in bogoslužne molitve v tem jeziku po prestavi sv. Jeronima ... in ta običaj se trpi, da se ustreže neizobraženosti (barbarie) tega ljudstva, ker drugače ne bi vzdrževalo teh duhovnikov, ki živijo samo od miloščine, ker cerkve nimajo niti solda dohodka. Ti duhovniki pa goje krščanski nauk in katoliško življenje in se vidijo od tega dosti dobri uspehi.«^[25 str.485]

Slika 9: Koper, glagoljaški zvon pri sv. Ani.

Slika 10: Podoba škofa Metoda na zvonu.

Naši pisci Reformacije niso bili naklonjeni glagolici. Primož Trubar v Predgovoru k Evangeliju svetega Matevža l. 1555 zapiše: »Lubi Slovenci! Vom inu nom je vedjoč, da je ta slovenska beseda do seh mal še nej z latinskimi temuč le ta krovaška s krovaškimi puštabi pisala.«^[39 str.18-9]

Adam Bohorič v slovnici Zimske urice (1584) piše v predgovoru o vzrokih za izbiro »latinskokranjskega črkopisa« naslednje: »ker je pač raba tistega staročrpkopisa, namreč cirilice in glagolice, v naši ljubi Kranjski že skoraj izginila ...«^[41 str.20] Sicer je v slovnici priobčil dokaj obsežno preglednico glagolskega pravopisa.

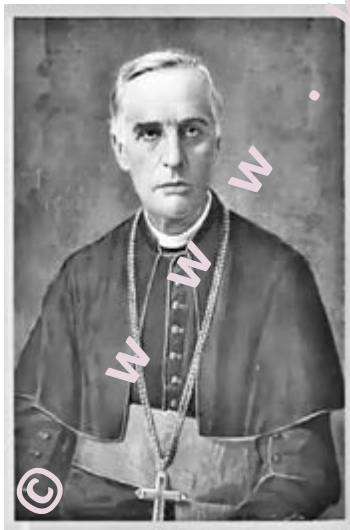
Na slovenskem ozemlju pod Benečani pa je bila glagolica zelo razširjena tako v cerkvene kot posvetne namene. Slovenskih duhovnikov je v splošnem primanjkovalo in je morebiti iz tega razloga l. 1596 oglejski cerkveni zbor dovolil, da smejo v Istri poleg latinskega uporabljati tudi glagoljaški ritual in s tem pisavo.

»Na Koprskem je bilo slovansko bogoslužje v navadi v vseh slovenskih vaseh, o čemer pričajo ohranjeni glagolski misali, glagolske arhivne listine iz Kopra, Krkavč, Kaštela, epigrafski glagolski spomeniki... Živa priča slovanskega bogoslužja v Krkavcih je še 90-letni Anton Morgan iz Šmarij (rojen okrog 1860, op. av.), ki je kot mlad fant pohajal k glagolski maši v Krkavce.«^[18 str.28]

Koprski škof Camucius je l. 1765 poročal v Rim: »da se je naučil s težkim trudom slovanskega jezika in da slovansko pridiguje. V vseh njegovih župnijah se po latinskem berilu in evangeliju bereta ali pevata herilo in evangelij tudi ilirsko; ne sicer iz rimskega misala, tiskanega z ilirskimi ali jeronimskimi črkami, katerih črk razen njega ne pozna ni eden njegov duhovnik ali klerik, ampak iz neke knjige »Sčavet« zvane, tiskane z latinskimi črkami, a v ilirskem jeziku. Vpraša, če se sme to trpeti, ker je neizobraženemu ljudstvu priljubljeno, in katere so najboljše izdaje »Sčaveta«. Ne bi lahko svojih župnikov prisilil, da se nauče jeronimskih črk.«^[25 str.621]

Avstrija je l. 1818 prepovedala rabo glagolice v notarskih aktih, leto kasneje tudi poučevanje v šolah, l. 1862 je ustavila učenje glagolice na goriškem semenišču.

V drugi polovici 19. stoletja so močno oživela narodno - napredna gibanja v Avstro - Ogrski monarhiji, kamor je spadalo slovensko ozemlje z Istro. Poudarek je bil na narodnem jeziku in takrat so v Istri in Kvarnerju glagoljaši doživeli ponoven zagon. Italijani, ki so živeli na teh ozemljih, so od cerkvenih oblasti zahtevali popolno prepoved glagolice. Za škofa, ki je imel sedež na otoku Krku, je cerkev iskala človeka, ki naj za vselej opravi s tem problemom. Izbran je bil Anton Mahnič, ki pa se je zavzel za ohranitev glagolice, ustanovil društvo glagoljaške akademije (Staroslavenska akademija) na Krku in si prizadeval za razširitev glagolice na vsa ozemlja poseljena s Sloveni. L. 1909 so na Krku izdali »Abecedarium Paleo-slovenicum in usum Glagolitarium«, ki ga je pripravil Ioseph Vais.

Slika 11: Anton Mahnič (1850 – 1920), škof v Krku, doktor teologije, rojen v Kobjdiju na Krasu.

Slika 12: Slovenski in hrvaški škofje na posvetovanju o glagolici v Rimu l. 1905.

V času fašizma (1921 – 1943) je bil po nekaterih primorskih župnijah spomin na glagolsko bogoslužje še živ. V času najhujšega fašističnega preganjanja so posamezni duhovniki branili slovenščino z utemeljitvijo, da je papež dovolil maševanje v slovenskem jeziku. Ponekod so imeli celo ohranjene mašne knjige v glagolici. Koprski škof Naldini je l. 1691 župniku v Krkavčah ukazal naj cerkvene matične knjige v glagolici odslej piše v italijanščini. Matične knjige so pisali v glagolici do l. 1706, zvezke iz let 1675 – 1688 so hranili v župnijskem arhivu v Krkavčah.

V krkavški dekaniji, kamor so spadale župnije Marezige, Truške, Sv. Anton, Pomjan, Šmarje in Koštabona, so prenehali uporabljati glagolico l. 1891.

Kako so ukinili glagolsko bogoslužje v Šmarjah: »V Šmarjah se je glagoljalo do l. 1833. Semkaj je bil poslan župnik Ulčnik s škofovskim nalogom, da mora brati mašo v latinščini. Ko je začel peti latinsko mašo, je ljudstvo burno nasprotovalo in zahtevalo, da naj obreduje v glagolici. ...Posebno ženske so bile razjarjene, in ko je prišel iz cerkve, so ga napadle s pečami. ...Ljudstvo je poslalo protest namestniku v Trst. ...a ta je domačinom zagrozil, da bo v Šmarje poslal vojake... Kljub odporu ljudstva so nekateri vaščani oziroma občinski svetovalci znali pridobiti večino, da je ugodila namestniku ...«^[42]

Slika 13:

Nagrobnik duhovniku Ulčniku, ki je od cesarja prejel Zlati križ s krono za zasluge l. 1850, Šmarje.

Papež je šele l. 1965 uvedel obred maše v narodovem jeziku, tako je odpadlo latinsko bogoslužje, kar bi dalo prosto pot glagolskemu, vendar ga ljudje niso več čutili kot svojega.

Glagolica v svetne in posvetne namene

Poleg tiskanih knjig odkrivamo glagolico še na pergamentih, napisih v kamnu, napisih vpraskanih na cerkvene zidove... Na kamnitih ploščah je veliko napak: klesarji, ki so v kamen gravirali pismenke so bili nepismeni, oziroma so tekst prepisovali kot sliko. Kamniti napisi so ostali na mestu, kjer so bili ustvarjeni. Pisale so se cerkvene knjige (misali - mašne knjige, homilijariji - zbir pridig, brevirji - molitveniki), razprave, zakoniki, razvodi (določitev meja), kronike, urbariji, župnijske matične knjige, literarna besedila, oporoke ... Z jezikovnega vidika so dokumenti in napisi v glagolici v značilnem dalmatinskem jeziku tistega časa z vrinjenimi slovenizmi in romanskimi izrazi.

Glagolica je doživela pravi razcvet ob iznajdbi tiska: prva tiskana knjiga v glagolici je bil Misal »po zakonu rimskog dvora« l. 1483.^[9 str.25] Izid tiskanega misala je napovedal žakan Jurij iz Roča v Izoli, 26. junija 1482, kar potrjuje prisotnost glagoljašev v Izoli, mogoče celo tiskarne, kjer so tiskali ta misal.⁸ Pri pripravi glagolskih tiskov na Slovenskem je pomagal tudi Primož Trubar.

Znani tiskarski mojstri, ki so tiskali glagolske knjige v naši bližini:

- Belušič iz Kopra (Pelasio)
- Jakov Novak iz Buzeta (Jacques Moderna)
- Anton Stovič iz Motovuna (de Antiquis)

Slika 14:
Beramski kodeks.

Slika 15:
Beramski kodeks
(15. stoletje).

Slika 16:
Rimsko-slovenski misal
(Rim, 1927).

⁸ Misal se nahaja v bivši cesarjevi knjižnici na Dunaju.

Da je bilo glagoljaštvo razširjeno in cenjeno, priča podatek, da je Friderik II. Celjski svojo ustanovo v Štrigovi poklonil glagoljašem.

Ljubljanski škof Tomaž Hren je v 16. in 17. stoletju v ljubljanski stolnici posvečeval tudi glagoljaške duhovnike in ocenjeval njihovo znanje glagolice in glagolski nauk.

Za časa škofovanja Pavla Naldinija v Kopru so l. 1710 ustanovili glagoljaško (ilirsko) semenišče, ki je delovalo 108 let.

Jurij Slovenski - Georges d' Esclavonie, kanonik stolne cerkve v Touru, je v 14. stoletju spisal vrsto knjig v glagolici.⁹ [5 str.211][4 str.40-43]

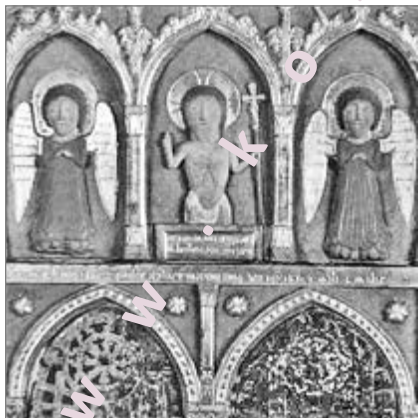
V glagolici in v domačem jeziku se je na stene cerkva, platnice knjig in pergamente beležila zidava hiš, cerkva, oltarjev, stolpov, ulitje zvonov, zapisali so se važni dogodki npr. bolezni, lakota, napadi Turkov in Uskokov, nakup knjig...

Iz vizitacijskega poročila iz leta 1580 izvemo, da je inčia župnija Marezige Obrednik v »ilirskem jeziku«, t.j. izvajala je glagolsko bogoslužje, ravno tako so bile Knjige računov v »ilirskem jeziku«, župnik je uporabljaj glagolico za pisno komuniciranje.¹⁰

Konec 15. in začetek 16 stoletja je bila v obrambi pred Turki vzpostavljena vohunska služba in hitri sli, ki so prenašali tudi sporočila pisana v glagolici.^[17 str.47]

Ohranjena prošnja Bernarda Mihića, gvardijana in provinciala gregoritskega samostana v Kopru, ki jo je naslovil na škofa l. 1635 zaradi velikega pomanjkanja duhovnikov v cerkveni provinci, je bila napisana v glagolici.

Koprski škof Zeno je ob vizitaciji maja 1661 v Krkavčah našel tri slovenske mašne knjige in eno latinsko ter en slovenski misal v Kortah nad Izolo.

Slika 17:

Predloka, cerkev
sv. Janeza Krstnika:
kustodija – shramba
za sveto olje z glagolskim
epigrafom (izdelal mojster
Benko iz Sočerge).

9 Jurij Slovenski (Georgius Henricus de Ralvin), slovenski duhovnik iz Oglejske škofije, magister umetnosti in teologije, kanonik penitenciarij stolne cerkve v Touru, Francija, je bil rojen v Rajhenburgu, današnja Brestanica, umrl v Touru 13.5.1416. Kaže, da je študiral v Parizu, kjer je opravil doktorat: s to titulo ga omenja Duboullay v svoji kroniki pariške univerze.

10 Valerijeva vizitacija: Episcopi Joannis Ingenerio, Tomus primus, Acta et visitatio generalis, Ab anno 1578 usque ad 1584, Škofijski arhiv v Trstu.

Sledove glagolice srečamo po vsem slovenskem ozemlju: od Čedad do Vinice.¹¹ V posameznih primerih so glagoljaški duhovniki oskrbovali cele župnije. Iz pisnih virov izpričani župniji sta Griže pri Celju, ki so v letih 1580-1631 imele župnika glagoljaša iz tržaške škofije ter ptujška podružnična cerkev sv. Ožbalta, ki je l. 1607 ob nedeljah in praznikih obhajala božjo službo v glagolici. Glagolske fragmente so odkrili še: v Preddvoru, Radovljici, Stari Fužini, Bodeščah, Bukovici, Bledu, Križah pri Trziču, Naklem, Ljubljani, Rakitni, Šmartnem pri Litiji, Višnji Gori ter v cerkvah po Primorskem: Slap pri Vipavi, Štanjel, Dornberk, Dolenja vas pri Senožečah, Misliče, Podgraje, na Tržaškem itn.^[24 str.11]

Slika 18: Glagolski napis na pročelju Benkove hiše v Črnem Kalu. Hišo sta l. 1489 zgradila kamnoseka Andrej in Benko iz Sočerge.

Posvetni napisi se najdejo v cerkvah sv. Roka v Borštu, sv. Trojice v Hrastovljah, sv. Ivana v Devinu, sv. Janeza Krstnika iz Predloke, na zvoniku v Gračišču (1867), napisi v Miljah, Kontovelu, Črnem Kalu, Sevnici, na gradu Vinica (Bela Krajina).

Zanimiv je zapis škofa Blaža Mandavija pred nastopom službe v Ninu (škofoval med 1602 – 1654), ki ga je priobčil Maks Miklavčič: »Cerkve katoliškega rimskega obreda, ki uporabljajo ilirski jezik in pisavo sv. Hieronima so: večina cerkva Oglejskega patriarha v provincah Koroški, Štajerski in Kranju, večina cerkva istrske škofije, to so Trst, Koper, Novigrad, Poreč, Pulj in Pićan, del goriške in ljubljanske škofije na Kranjskem in v Kranju, kot tudi tevtonske komende na Kranjskem in Hrvaškem.«^[19 str.43]

Dokaz, da je bila glagolica razširjena tudi med plemiči najdemo v zapisu, ki je sestavni del rokopisa tega zbornika benediktinskega samostana na Dunaju iz časa cesarja Friderika III., v slovenskem jeziku in z glagolskim črkopisom:

O. E. D. - BODI UOILA TBOIGA - ZEBASTIAN JRVBER - MARIA MAMA
MILA - ZEBASTIAN GRVBER – 1462 - ALEXI (ali ALESTI)

/Druga vrstica je skoraj identična z ustreznim mestom v očenašu rateškega rokopisa »body wola twoya«, četrta vrstica je gotovo verz iz neke marijanske pesmi./

11. Čedad - letnica 1402 v cerkvi sv. Frančiška,

Viniški grad – letnica 1556 nad vhodom v grajsko kapelo.

Pisec kronike je domnevno Bavarec iz spremstva viteza Hansa Sechkerja, ki je imel, po namigih v kroniki, stike z vitezi s slovenskega etničnega ozemlja.^[26 str.2]

Primož Trubar je zapisal, da se je slovenska beseda do tedaj pisala samo v glagolici: »...da le ta slovenska beseda do seh mal še nej z latinskimi temuč le ta krovaška s krovaškimi puštabi pisala.«^[39 str.18-9]

Razširjenost glagolice na Koprskem - viri

Koprski škofje so poročali o prisotnosti glagoljašev: škof Rusca piše papeškemu nunciju na Dunaju l. 1623: »... V vaseh, kjer prebivajo Slovenci, je nekaj duhovnikov tega naroda in tega jezika, ki svete maše in obredne molitve bero v tem jeziku in v pisavi Sv. Hieronima ...«; škof Morari v poročilu za Rim l. 1633 navaja: »... 15 far ima dušne pastirje, ki so vsi pobožni. Povečini govorijo ilirski jezik in tudi mašo berejo v tem jeziku«; škof Naldini piše o glagoljaših v svoji škofiji v Cerkevem krajepisu o mestu in škofiji Justinopolis.^[3 str.328]

Janez V. Valvazor navaja v Slavi vojvodine Kranjske (1698): »... Prav s temi glagolskimi črkami je tiskan misale ali mašna knjiga, ki iz njega duhovni bero mašo. Te misale tiskajo zdaj v Rimu, a uporabljajo jih še dandanes v mnogih krajih na Kranjskem, kjer bero kranjsko ali slovensko mašo (hočem reči: mašo v kranjsko – slovanskem jeziku)... V teh krajih so prej rabili le glagolsko pismo, dokler ni učeni pridigar Primož Trubar prvi izumil pisanje kranjščine ali slovanščine z latinskimi črkami.«^[22 str.111]

Slika 19: Koprška škofija (Naldini, 1700).

Slika 20: »Atlante manoscritto« (Lonati, 1772).

Glagolska pisna ostalina

Najstarejši glagolski zapisi so t.i. Kijevski lističi, Praški odlomki, Makedonski spomeniki. Del Supraselskega kodeksa, ki ga hrani NUK, velja za najstarejši glagolski dokument v slovanskih jezikih nasploh,¹² in je uvrščen na Unesco v seznam »Memory of the world«.

Najstarejši glagolski zapis v Sloveniji so Ljubljanske homilije – zbirka pridig iz 13. stoletja; iz l. 1444 izvira Ljubljanski glagolski brevir.

Zagnan zbiratelj in preučevalec glagolske književnosti je bil Žiga Zois in kasneje njegov varovanec, Jernej Kopitar. Zbrano gradivo s Zoisovimi Rokopisnimi opombami in Kopitarjevo zbirko (Glagolita Clotzianus) hrani Narodno univerzitetna knjižnica v Ljubljani.

»Fontes Liturgie Glagolito – Romanae« je popis vse razpoložljive glagolske literature od 13. stoletja dalje, ki ga je zbral msgn. dr. Luka Jelič za potrebe posvetovanja škofov Gorice, Zagreba in Zadra l. 1905 v Rimu.

Pri nas se je ohranilo največ glagolske pisne ostaline iz zgodnjega obdobja, to je od 13. do 16. stoletja. V 17. stoletju je glagolskih zapisov občutno manj.

V Sloveniji je doslej registriranih okrog 20 pergamentnih ostankov raznih glagolskih rokopisnih bogoslužnih knjig od 13. do 15. stoletja.^[27 str.191]

Raziskovalci Franc Grivec, Josip Srebrnič, Maks Miklavčič in Franc Gnidovec, ki so preučevali glagolico pri nas, se niso strinjali glede njene razširjenosti. Nekateri so bili mnenja, da je raztresenost dokumentov po Sloveniji slučajnost, saj so se ostanki misalov in brevirjev, v manjši meri ritualov in homiliarjev, ohranili predvsem zato, ker so jih uporabili kot platnice pri vezavi matičnih in drugih uradnih knjig; knjigovezi naj bi uporabljali za vezavo pergament, ki je zelo trpežen, oziroma vsakršne ostanke bogoslužnih knjig, ki so postale zaradi reforme po Tridentsem koncilu v 16. stoletju nerabne, in jih je bilo treba zamenjati s poenotenim rimskim misalom. Duhovniki naj bi tudi sami vezali knjige: stare glagolske obredne knjige, ki jih niso več rabili, so enostavno raztrgali in jih uporabili za platnice.

Po mnenju Maksa Miklavčiča pa je bila glagolica med Slovenci v 9. stoletju vsaj tako živa kakor na Hrvatskem.^[24 str.11]

¹² Supraselski samostan iz Bjalistoka, Poljska, konec 10. stoletja.

Ohranjeni zapisi v istrskih cerkvah

Sveti Rok (1573, 1631, 1766)^[14 str.29-34]

Ob prenovi l. 1994 so odkrili tri glagolske napise na levi strani apside. Napisi so močno načeti in težko berljivi:

1. napis

1766 MISECA JULA KADA
PAJDA MAŠ

»1766 v mesecu juliju ko ...?... (pade maš)«

2. napis

1573 MISECA PRVARA NA
.....3.DNI
TADA UMRI IVAN ŠUPČIĆ

»1573 na 3. dan meseca februarja tedaj je umrl Ivan Šupčić«

3. napis

1631 JE FRA
JEROLIM VUČINOVIĆ
BI PRE BIU TO
KUGA

»1631 sem jaz, brat Jerolim Vučinović, bil župnik, ko je bila ... tu kuga«

© Slika 21: Boršt, cerkev sv. Roka, na levi strani apside vrisan glagolski napis.

Sveta Trojica v Hrastovljah (1499 – 1570)

1. napis (1461)

ČUMA
 VA VRIME POČTOVANOGA OCA I GOSPODINA
 ANTONA GOPA BISKUPA I KNEZA TRŽAČKOGA I
 GOSPODINA PRE MIHELA PLOVANA TE CRIKVE I PRE PA
 VLA NEGA VIKARINA I KONEŠTABLA LUKEŽA S POTPE
 ĆA I TONCA BRIDNA I PROČIH DEŽELAN S TOI FARE MOIS
 TRI EKŠE I BENKO IS SUČERGE EZUS VSIM POMAGAI
 AIMI
 ŠTEFAN

»V času spoštovanega očeta in gospoda Antona Gopa, škofa in tržaškega kneza, gospoda pre Mihaela, župnika te cerkve in vikarja pre Pavla, načelnika Luke(ža) iz Podpeči in Tonca Bridna in ostalih faranov, mojstra Jakša in Benko iz Sočerge. Jezus vsem pomagaj, amen. Štefan«

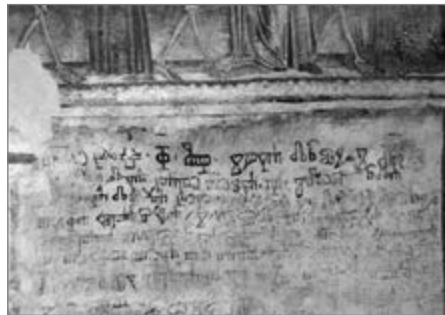
2. napis

Na freski, ki prikazuje bičanje Jezusa je vpraskan napis:

NE BIJ, OSLE, TEGA MOŽA SVETEGA, KI JE STVORIL NEBO IN ZEMLO

Slika 22: Hrastovlje, pogled skozi polkrožne arkade.

Slika 23: Hrastovlje, glagolski napis, ki poroča o novem tlaku iz l. 1518.

3. napis

Vpraskan napis na drugem mestu sporoča, da sta bila draga pšenica in kruh in je bilo veliko pomanjkanje ter pripomba k prvemu zapisu in pripomba k drugemu zapisu:

VA IME BOŽJE, TECIŠE LET GOSPODNJIH 1570, DA BE PŠENICA PO STAR
LIBAR 48 I BIŠE UNČA KRUHA SAKA ZA SOLD I BIŠE VELIKA KAREŠTIJA

TO PISA KI VOLI PRI MIZI SIDEĆ VINO PITI NEGO KOPATI I KI VOLI VINO
NEGO KROP. KI TO PISA BOG MU POMOZI I SVETA MARIJA, AMEN. VSAKI
RECI KI TO ŠTAL BUDE: BOG MU POMOZI I CETERA

VRAGU NA RAME

Zapisi v drugih cerkvah v glagolici in leto nastanka

Predloka (1461, 1466)

Zanigrad (1450 - 1564)

Korte (1468)

Gažon (1470)

Koštabona (15. – 16. stoletje)

Črni kal (15. stoletje, 1548)

Pomjan (1533)

Sveti Anton (1567)

Puče (1571)

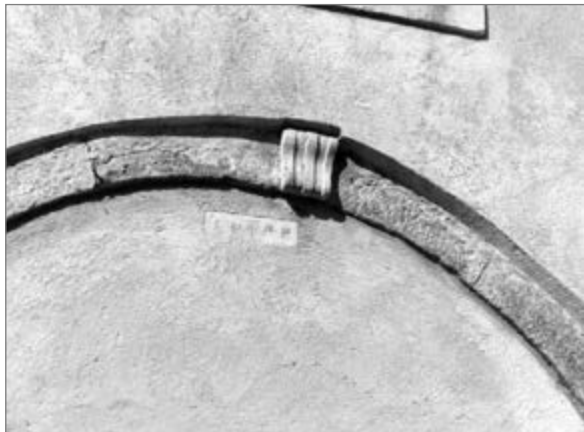
Gračišče (1876)

Slika 24: Gračišče, zvonik iz leta 1876.

Slika 25: Gračišče, glagolski napis nad vhodom v zvonik.

Slika 26:
Hrastovlje, zasebna hiša,
glagolski zapis letnice
pod sklepnikom.

Zbirka glagolskih napisov v Pokrajinskem muzeju Koper

Napis iz Predloke

Zapis na kustodiji:

LET GOSPODNIH 1466 NA TO VRIME
KO BIŠE GOSPODIN PRE MIHEL PLOVAN
I GOSPODIN VID S SUČERGE FARMAN TO
STORI MISTAR ĐENKO S SOČERGE

Slika 27:
Predloka, detajl s kustodije
v cerkvi sv. Janeza Krstnika.

Napis iz Gažona

Zapis na kustodiji:

PAŠKVAL MOLČA 1470 Č.N.U.

Slika 28: Gažon, kustodija v cerkvi sv. Petra.

Napis iz Vrha pri Buzetu

Zapis na kustodiji:

BENKO IZ SOČERGE 1463 Č.U.M.V.

Slika 29:
Vrh pri Buzetu, kustodija
v cerkvi Marijinega vnebovzetja.

Napis iz Plomina

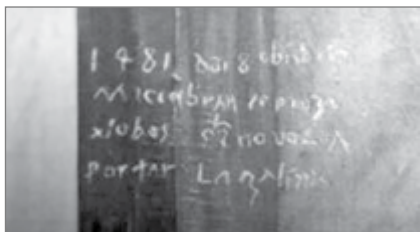
Najstarejši hrvaški napis iz 11. stoletja:

SE E PISЪLЪ S(...)

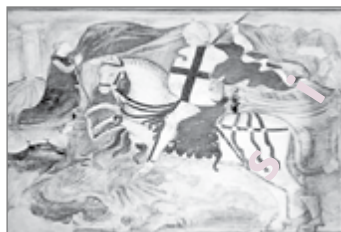
»To je pisal S(...)«

Slika 30: Plomin, cerkev sv. Jurija st.

Napis iz Zanigrada

Slika 31: Zanigrad, cerkev sv. Štefana, detajl z vgraviranim glagolskim napisom.

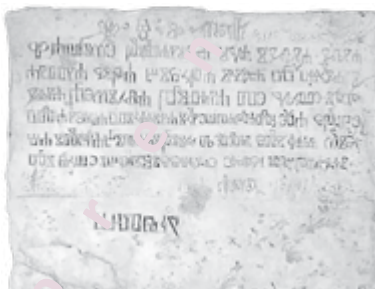

Slika 32: Zanigrad, cerkev sv. Štefana, fragment freske sv. Jurija, konec 14. stoletja.

Napis iz Predloke

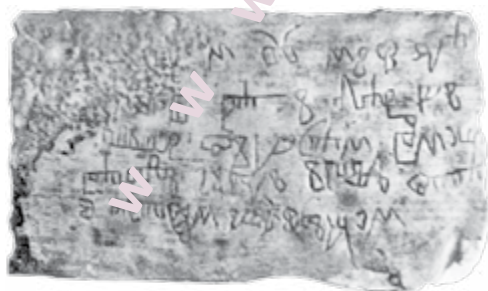
Zapis o gradnji zvonika
z letnico 1461 (Č.U.M.A.)

Slika 33: Predloka, cerkev
sv. Janeza Krstnika.

Napis iz Svetega Antona

Zapis o gradnji cerkve, 20. maj 1567:

Č F M Ž MISECA
MAE NA I DAN BI/S/
VRŠEN SI HRAM PO MEŠ/TRI/
PAVLI KONCI I POD STA/REŠIN/
U ANT/O/NOM GRGURIĆEM

Slika 34: Sveti Anton, cerkev sv. Antona Puščavnika.

Napis iz Puč

Zapis o gradnji cerkve Karmelske Matere Božje z letnico 1571 (Č.F.N.A.)

Slika 35: Puče, cerkev Karmelske Matere Božje.

Napis iz Črnega kala

Zapis na fragmentu preklade:

ČUO.TO E HI /ŠA/
ANDRE /AŠIČA/ 148?
(slika 36)

Slika 36: Črni kal, fragment preklade.

Slika 37: Črni kal, fragment preklade.

/ČUL/ (?) Ž
.../B/ AŠCA
... KA KI
... L (E) T J / 145? (slika 37)

Napis iz Koštabone

Zapis na fragmentu preklade:

...3 IVAN PERČIĆ...
U UČINI NA SLAVU BOŽJU

Slika 38: Koštabona, fragment preklade, 15. – 16. stoletje.

Literatura in viri

1. Zbornik 5. Monaldovi dnevi, Glagoljaštvo v Istri in Kopru, Frančiškanski samostan sv. Ane v Kopru, Koper, 2015
2. Vramec Anton, Kronika vezda znovič spravljena kratka slovenskim jezikom v Lublane 1578, Zavod za javno predstavljanje slovenske kulture Lipa, Maribor, 2014
3. Naldini Pavel, Cerkveni krajepis ali opis mesta in škofije Justinopolis, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, ZRS Koper, Koper, 2001
4. I. Vjesnik Staroslavenske akademije, Krk, 1913
5. Chalmel J.L., Histoire de Touraine, Paris, 1828
6. Darovec Darko, Breve storia dell' Istria, Založba Annales, Koper, 2008
7. Fučić Branko, Terra incognita, Krščanska sadašnjost, Zagreb, 1997
8. Marijan Zadnikar, Hrastovlje, Romanska arhitektura in gotske freske, Družina, Ljubljana, 2002
9. Morato R. Nada, Glagolski kustodiji v Kortah in Gažonu, Brazde s trmuna, 15 let Izbor, KD Beseda Sloverske Istre, Goriška Mohorjeva družba, Istra-Trst-Gorica, 2011
10. Kosmač Angel, Glagolica na Primorskem in v Slovenski Istri, Brazde s trmuna, 15 let Izbor, KD Beseda Sloverske Istre, Goriška Mohorjeva družba, Istra-Trst-Gorica, 2011
11. Weiss Janez, »Iz materialne dediščine Bele krajine: Glagoljaški napis na viniškem gradu«, vpogled 24.11.2018, <http://www.belokranjec.si/novice/iz-materialne-dediscine-bele-krajine-glagoljaski-napis-na-viniskem-gradu/25>
12. Zbornik Istran IV, Koper, 2001
13. Pucer Albert, Krkavče, Pangea - društvo za varovanje okolja, Šmarje pri Kopru, 2007
14. Mader Brigitta, »Glagolski napisi v p.c Sv. Roka v Borštu«, Založba Annales 5/'94, Koper
15. Linhart Anton, Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel Južnih Slovanov Avstrije (Ljubljana, 1788), Slovenska matica, Ljubljana, 1981

16. Grafenauer Bogo, »Pripombe k drugi izdaji Linhartovega Poskusa«, str. 375 – 400, v Anton Linhart, Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel Južnih Slovanov Avstrije (Ljubljana, 1788), Slovenska matica, Ljubljana, 1981
17. Voje Ignacij, Slovenci pod pritiskom turškega nasilja, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 1996
18. Slovenci ob Jadranu, zgodovinska razstava, Slovensko – hrvatska prosvetna zveza, Podzveza v Kopru, Koper, 1952
19. Miklavčič Maks, »Glagolica med Slovenci«, Nova pot 11, 1959
20. Glagoljaštvo v Istri in Kopru, Bibliotheca iustinopolitana n.7, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, Koper, 2015
21. Episcopi Joannis Ingenerio, Tomus primus, »Acta et visitatio generalis, Ab anno 1578 usque ad 1584«, Škofijski arhiv v Trstu
22. Valvazor Janez V., Slava vojvodine Kranjske, Mladinska knjiga Založba d.d., Ljubljana, 2017
23. Leksikon Sova, urednica Ogrizek Maja, Cankarjeva založba - založništvo d.d., Ljubljana, 2006
24. Krajnc Slavko, »Glagolica in slovansko bogoslužje«, vpogled 15.9.2020, <http://www.liturgija.si/wp-content/uploads/2009/11/Glagolica-in-slovansko-bogoslužje.pdf>
25. Lampe Evgen, »Glagolica na Slovenskem«, *Doma in svet*, letnik 18, št. 8, 1905, vpogled 17.12.2020, <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-BW32M5QM/14de43d1-55d8-4364-aace-802edf4c963b/PDF>
26. Koruza Jože, »Slovenski zapis v glagolici iz 1462«, *Jezik in slovstvo*, letnik 23, številka 7/8, 1978, vpogled 18.12.2020, <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-XBKYI3RE/1b42c4b3-f088-4d2a-8d10-f36d42d44635/PDF>
27. Zor Janez, »Novo odkriti glagolski fragment iz leta 1370«, *Jezik in slovstvo*, letnik 27, številka 6, 1982, vpogled 18.12.2020, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-KU05QSC1/615eb821-b11a-484f-b238-fb0971e9203b/PDF>
28. Levec Fran, »Slovensko slovstvo, I. del«, vpogled 15.12.2020, <http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/levec.html> iz l. 2003
29. Žitko Salvator, »Glagoljaški samostan v Kopru«, *Založba Annales*, vpogled 24.11.2018, www.dlib.si: 22- 2012-2
30. Glagolski napisi v Slovenski Istri, vpogled 20.7.2018, <https://www.rtv slo.si/kultura/razglednice-preteklosti/glagolski-napisi-v-slovenski-istri/330547>
31. Glagolica razvoj, vpogled julij 2018, www2.arnes.si/~mpavle1/grazvoj.html
32. Bratje frančiškani, vpogled maj 2018, www.franciskani.si/?page_id=182
33. Vinkler Jožef, »Zbrana dela Primoža Trubarja (vol. XII): Primož Trubar, Ta evangeli svetiga Matevža (1555); Ta prvi deil tiga Noviga testamenta (1557)«, Pedagoški inštitut, Ljubljana, 2017, vpogled september 2020, <https://www.doi.org/10.52320/978-961-270-269-4>
34. Fučić Branko, »Najstariji hrvatski glagolski natpisi«, vpogled junij 2018, www.hrcak.cro
35. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, vpogled julij 2018, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4879>

36. Anton Vramec, »Kronika vsega, znovič sestavljena, kratka, v slovenskem jeziku« iz l. 1578«, vpogled julij 2018, <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-NYMNIJYD>
37. »Glagolica na Slovenskem«, Dom in svet (Ljubljana) letnik 10. številka 14 (1897) vpogled 18.12.2020, <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-FWXTJ394/1cf3059d-f7b3-4f8d-9278-515e3137e008/PDF>
38. »Glagolica med Slovenci«, Dom in svet (Ljubljana) letnik 11. številka 21 (1898), vpogled 18.12.2020, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-JE6GO9XS8/aa097327-9507-47b4-9e99-16607a71821c/PDF>
39. Miklošič Franc, »Slovensko berilo za osmi gimnazijski razred«, vpogled 19.12.2020, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/8c/Franc_Miklošič_-_Slovensko_berilo_za_osmi_gimnazijski_razred.pdf
40. Grivec Franc, Žitja Konstantina in Metodija, Družba sv. Mohorja v Celju, Celje, 1936
41. Bohorizh Adam, Arcticae horulae succisivae, Zimske uvice proste, Založba Obzorja Maribor, 1987
42. Primorski dnevnik, 2. junij 1952
43. Preglednica 1, vpogled 10.10.2018, <http://www2.arnes.si/~mpavle1/grazvoj.html>

Viri slik in ilustracij

1. Sv. Ciril in Metod, vpogled junij 2018, https://sl.wikipedia.org/wiki/Sveti_Ciril_in_Metod
 2. Sv. Hieronim, vpogled junij 2018, <https://revija.ognjisce.si/iz-vsebine/pricevalec-evangelija/55-sv-hieronim-ok-345-ok-420>
 3. Anton Vramec, Kronika vezda znova spravljen v slovenskem jeziku, vpogled september 2021, <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-NYMNIJYD>
 4. Darko Darovec, Kratka zgodovina Istre, Založba Annales, Koper, 2000, str. 142
 5. Zbornik 5., Monaldovi dnevi, Glagoljaštvo v Istri in Kopru, Frančiškanski samostan sv. Ane v Kopru, Koper, 2015, str. 46
 6. Zbornik 5., Monaldovi dnevi, Glagoljaštvo v Istri in Kopru, Frančiškanski samostan sv. Ane v Kopru, Koper, 2015, str. 51, 55
 7. Prav tam.
 8. Darko Darovec, Kratka zgodovina Istre, Založba Annales, Koper, 2000, str. 138
 9. Zbornik 5., Monaldovi dnevi, Glagoljaštvo v Istri in Kopru, Frančiškanski samostan sv. Ane v Kopru, Koper, 2015, str. 132, 133, 119
 10. Prav tam.
 11. Prav tam.
 12. Škofje na posvetu, vpogled 18.12.2020, <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-SOMNABO6/678ce7f2-1f58-4450-a630-29d57226736e/PDF>
- Foto Adelina Pahor

14. Zbornik 5., Monaldovi dnevi, Glagoljaštvo v Istri in Kopru, Frančiškanski samostan sv. Ane v Kopru, Koper, 2015, str. 88, 93, 105
15. Prav tam.
16. Prav tam.
17. Darko Darovec, Kratka zgodovina Istre, Založba Annales, Koper, 2000, str. 152
18. Benkova hiša, vpogled junij 2018, <https://www.rtv slo.si/kultura/razglednice-preteklosti/glagolski-napisi-v-slovenski-istri/330547>
19. Darko Darovec, Kratka zgodovina Istre, Založba Annales, Koper, 2000, str. 157
20. Naldini Pavel: Cerkevni krajepis ali opis mesta in škofije Justinopolis, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, ZRS Koper, Koper, 2001
21. Foto Adelina Pahor
22. Marijan Zadnikar, Hrastovlje, Družina, 2002, str. 103, 108
23. Prav tam.
24. Foto Adelina Pahor
25. Gračišče, vpogled junij 2018, <http://www.etana.si/traven/index.php/gracisce>
26. Foto Adelina Pahor.
27. Prav tam.
28. Prav tam.
29. Prav tam.
30. Prav tam.
31. Prav tam.
32. Prav tam.
33. Prav tam.
34. Prav tam.
35. Prav tam.
36. Prav tam.
37. Prav tam.
38. Prav tam.

Povzetek

Glagolica in glagolsko bogoslužje so del naše zgodovine, ki jo želi sodobnost prikriti s sivino pozabe: redki zgodovinski učbeniki jo omenjajo, kolektivni spomin je ne zazna več. Kljub vsemu je dokaz pismenosti Slovenov od 9. stoletja dalje, ki so imeli lastno pisavo in celo smeli negovati bogoslužje v lastnem jeziku. Do leta 1967 je bilo to izjema od treh predpisanih svetih jezikov: grščine, latinščine in hebrejščine. Pisne ostaline so razsejane po vsem slovenskem ozemlju, uporabljali so jo tudi višji cerkveni in posvetni sloji. Glagoljaši – Frančiškovi tretjeredniki, ki so

delovali v slovenski Istri, četudi pogosto neizobraženi in v očeh ostale duhovščine drugorazredni duhovniki, so bili prosvetitelji in dušni pastirji ne samo v verskih zadevah, pač pa tudi v občečloveških.

Pričujoči zapis je poskus zaokrožene slike nastanka in izzvenevanja glagolskega gibanja, ne da bi se spuščal v razvoj glagolske pisave ali v glagolske tekste.

**Korenine Slovenov in Evropejcev
Origin of Slovenes and Europeans**

www.korenine.si

info@korenine.si

Zbornik

18. mednarodne konference

KORENINE SLOVENOV IN EVROPEJCEV

Proceedings

of the 18th International Topical Conference
ORIGIN OF SLOVENES AND EUROPEANS

Vodja projekta – *Head of the Project*

Marko Hrovat

Uredil – *Edited by*

Marko Hrovat

Kraj – *Venue*

Zoom, Domžale - Slovenija

Prelom in oprema – *Typesetting and layout*

PROMIN d.o.o.

Založnik – *Publisher*

Založba PROMIN

Izšlo – *Published*

Domžale, Slovenija 2022

50 izvodov / *copies*

Cena / *Price*

19,90 €

Naročila / *orders*

PROMIN d.o.o.

Karantanska 20, SI-1230 Domžale

Tel. +386 (0)1 722-07-70

E-pošta / *Email*: info@promin.si